



Archiefvormers en erflaters (5):

Spoorwegdokter Arend van der Horst

Vijftien jaar slechts, van 1887 tot 1902, was de NZASM in Zuid-Afrika actief. Haar geschiedenis, vastgelegd in documenten en geschriften, beslaat in het Zuid-Afrikahuis vele meters archiefruimte. Onlangs werd daar nog een paar centimeter aan toegevoegd: de particuliere correspondentie van een spoorwegdokter. Want de NZASM bezat, verspreid over Transvaal, niet alleen spoorlijnen, maar ook een eigen medische dienst met dokters, apotheken en enkele ziekenhuisjes.

Ook voor de komst van de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij (NZASM) waren er al medici in Transvaal werkzaam. Maar een volledige gezondheidsdienst was nog in opbouw. Daarom stationeerde de NZASM op enkele plaatsen langs haar spoorlijnen een arts (langs de Oosterlijn bijvoorbeeld in Komatipoort, Waterval-Boven, Middelburg, Elandsfontein, Johannesburg en Pretoria). Voor die medische dienst (waar standaardwerken over de NZASM als *Onder Krugers Hollanders* en *ZASM 100* overigens over zwijgen) werden overwegend Nederlandse artsen, verpleegsters en apothekers in dienst genomen.

Met de spoorweglorrie

Arend van der Horst (1867-1917), opgeleid in Utrecht, Amsterdam en Wenen, werd in 1897 een van hen. Tot dan had hij als assistent in academische ziekenhuizen gewerkt, maar de NZASM bood hem de gelegenheid om zonder de aankoop van een dure artspraktijk zelfstandig te kunnen gaan werken. Voor hem, een jonge dokter met sociaal-democratische opvattingen, was werken in Transvaal een aantrekkelijke uitdaging, ook medisch. Een nieuwe omgeving, een samenleving in ontwikkeling. 'Africa is een goed land', schreef hij na een paar maanden in Johannesburg. Inderdaad, er was er nog wat te veranderen, te verbeteren. 'Een ruw land moet in korte tijd, in enkele jaren sprongen maken, waar de Europeesche staten jaren, jaren, jaren

over deden.' De NZASM had hem geplaatst in Elandsfontein, nu een wijk van Johannesburg, maar toen een dorp in opbouw, kaal en boomloos. Pretoria (waar hij na anderhalf jaar gestationeerd werd) was daarentegen al minstens zo mooi als Hilversum!

Van der Horsts praktijk was gericht op het spoorwegpersoneel en hun gezinnen. Elandsfontein was een knooppunt voor de spoorlijnen naar Johannesburg, Pretoria en Vereeniging en ook al die lijnen behoorden tot zijn werkterrein. Gewoonlijk bezocht hij patiënten en de medische hulpposten (voor spreekuren en keuringen) per trein. Goederentreinen, ontdekte hij, gaven rustig gelegenheid om te studeren, maar een enkele keer werd hij per spoorweglorrie vervoerd, voortgeduwd door een groep hardlopende zwarten, die om beurten naast hem op de lorrie kwamen zitten uitblazen! Dat studeren was nodig, want hij kwam ziekten tegen die hij in Nederland nooit had gezien en alleen met literatuur in de hand kon behandelen. Gelukkig was overleg met andere NZASM-dokters (per NZASM-bedrijfstelegraafdienst!) zoals J. Huizinga, A. Ham en J.W.C. Kolff mogelijk. Hij kon soms patiënten doorsturen naar de ziekenhuisjes in Johannesburg en Pretoria, waar verzorging beschikbaar was en hij, met een collega, kon opereren. Maar hij nam ook patiënten in zijn eigen huis op, waar hij ook spreekuur hield voor particulieren. Hun behandeling (vooral bevallingen waren lucratief) en de levering van medicijnen (door zijn eigen apotheek) moesten zijn (goede) NZASM-salaris aanvullen.

'Lief, verdrietig, niet leelijk'

Tot de patiëntenkring behoorden natuurlijk veel Hollanders, maar ook Transvalers. 'Het boerenhollandsch is een gemakkelijk te verstane taal', meldde hij al spoedig, en al gauw ontdekte hij dat er naast arme Afrikaners ook rijke waren, grote heren die voor Van der Horst de zwarte Zuid-Afrikanten die hij als patiënt of bediende ontmoette. Zijn beoordeling begon met het algemene beeld: 'De kaffers zijn over 't algemeen vrij dom en hard werken doen ze ook niet.' Maar daar bleef het niet bij.



Volkshospitaal, Pretoria, rond 1900 / Fotoarchief Zuid-Afrikahuis



Het station van Elandsfontein / Fotoarchief Zuid-Afrikahuis

'Ze hebben een heel mooie taal, welke ik misschien over een half jaar met behulp van een uitstekend kafferboek, mijn huisjongens en mijn vele kafferpatiënten eerst machtig zal zijn.' Die taalstudie leek noodzakelijk, want wat te doen, schreef hij, als een zwarte patiënt wat brabbelt in 't kaffers en klaagt en over z'n buik strikend zegt 'zoo banjer pijn in z'n pens te hebben'? Gelukkig spraken velen echter een beetje boerenhollands, en één van hen, die 's ochtends om 7 uur op de stoep stond, volgde hij naar zijn huis, waar hij 'een lieve, verdrietige, niet leelijke, Hollandsch, engelsch en kaffers sprekende sympathieke kaffer moeder (vond), die zeer blij was dat een witmens dokter haar kind misschien zou gaan trachten te genezen'. De Britse bezetters naast medio 1900 de NZASM en zetten het Hollandse personeel het land uit. Ook Van der Horst, zijn vrouw en kind. Hij vestigde zich daarop als huisarts in Enschede, waar hij in 1917 overleed.

Bronnen: Collectie Brieven uit Transvaal van Arend van der Horst, 1897-1898, Zuid-Afrikahuis.